

„CRIZELE SUPRAPUSE” DIN ANII 1813-1817 ȘI IMPLICAȚIILE LOR. STUDIU DE CAZ: TRANSILVANIA

Iosif-Marin Balog*

Abstract: *Based on the concept of overlapping crises, this article analyses the particularities of the crises of 1813-1817 and their local impact in Transylvania. To this end, I draw on a range of statistical indicators to compare and contrast the regional developments with various shifts within the Habsburg Empire and beyond. The analysis of the extreme meteorological phenomena that marked the year 1816, for instance, unveils that their effects were extremely significant on a pan-European scale, leading to crop failures and famine, with Transylvania being no exception. My paper, therefore, shows the dramatic nature of the meteorological situation in Transylvania and its role in triggering the Great Famine of 1813-1817. In this context, I show that state intervention in Transylvania, as elsewhere, had only a limited effect; communities and individuals often had to find strategies and resources to nurture for themselves. On the long run, I argue, the impact of this crisis was dramatic and left its mark on the province's ability to embark on a more sustainable path of modernization and catch up with the Western provinces of the Habsburg Monarchy.*

Keywords: Economic crises, 1813-1817 Famine, Mortality, Subsistence crisis, Transylvania

Secolul al XIX-lea a cunoscut o multitudine de crize care pot fi etichetate și grupate după cauzalitate, mod de manifestare, durată, efecte, etc. Ceea ce trebuie observat este faptul că tipologia lor se diversifică în funcție de cauze și de contextul macroeconomic în care acestea au apărut. Potrivit analizelor de istorie economică, pe parcursul secolului al XIX-lea, la nivel mondial s-au înregistrat nu mai puțin de 15 crize economice cu efecte mai mult sau mai puțin extinse¹.

Începutul de secol XIX a fost marcat la nivel european, dar și pe continentul nord american, de crize suprapuse care s-au manifestat în forme și intenstăți diferite, în funcție de contextul macroeconomic și social. Șirul crizelor economice moderne de pe continentul american este deschis de așa-numita *panică din 1819*, o turbulență care nu mai seamănă doar cu crizele de Vechi Regim, ci este determinată de un context economic în care crize de

* CS II, dr. habil., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca; e-mail: marin.balog@acad-cluj.ro

¹ Charles Kindleberger, Robert Aliber, *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*, Palgrave Macmillan, 2005, passim.

moment generate de eșecurile recoltelor se combină cu cele de tip modern, capitalist, în care activitățile de tip speculativ care caută oportunități de moment, asociate cu instrumente financiare tot mai sofisticate își fac loc în viața economică. Concret, panica a fost generată de prăbușirea prețului bumbacului, fapt care a antrenat o criză bancară, generând o recesiune severă a creditului pe de o parte și prăbușirea afacerilor unor fermieri, pe de altă parte. Totuși, deși a avut manifestări severe, panica din 1819 s-a manifestat cu intensități diferite în plan regional, amplitudinea ei fiind distinctă de la o regiune la alta, ceea ce relevă faptul că economia americană era încă slab integrată la nivel regional și departe de complexitatea pe care o va căpăta în deceniile următoare, când ambianța macroeconomică tot mai sofisticată va determina ca efectele crizelor să fie mult mai extinse și mai brutale, precum în cazul celor din 1837, 1857, 1873, 1896.

Revenind la contextul european, crizele suprapuse din perioada 1813-1817 au fost generate de un complex de factori aflați în strânsă interdependență: factori politico-militari (războaiele napoleoniene), climatici (eșecul recoltelor datorat situației meteorologice), financiar (cheltuieli militare, politici monetare neadaptate contextului economic), demografici (creștere demografică adesea nesustenabilă în raport cu resursele de hrană și condițiile sanitare), epidemici (aparitia unor epidemii la scară extinsă). Crizele suprapuse din anii 1813-1817 s-au manifestat aproape pe întreg continentul, din Marea Britanie și Irlanda, până în spațiul german, Franța, Imperiul Habsburgic, statele italiene și Peninsula Balcanică². Trebuie precizat faptul că aceste crize, în ciuda unor elemente comune de manifestare, au avut deopotrivă trăsături specifice, atâta vreme cât contextele regionale au fost destul de diferite, dar pentru a înțelege efectele acestei extraordinare situații care a afectat într-o formă sau alta întregul continent european este nevoie de analize comparative. Ceea ce se poate totuși observa dintr-o apreciere la nivel general este faptul că aceste crize de la începutul secolului al XIX-lea marchează trecerea de la crizele de Vechi regim manifestate în sectorul agricol spre cele cu manifestare în sectoarele economice moderne: financiar-bancar, industrial și comercial. Deja spre mijlocul secolului al XIX-lea în anumite regiuni cauzele de ordin agricol au fost surclasate de cele de ordin monetar, bancar și industrial, ele fiind în ultimă instanță oglinda vieții economice și a nivelului de dezvoltare în plan regional. În acest context, fiecare stat a căutat să gestioneze în mod specific provocările crizelor suprapuse.

În Imperiul Habsburgic, criza din 1813-1817 s-a manifestat destul de virulent din cauza unui complex de factori, cei generali europeni deja

² John D. Post, *The Last Great Subsistence Crisis in the Western World*, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1977, passim.

menționați și cei specifici Monarhiei: nivelul relativ redus de industrializare în raport cu vestul Europei, și conturarea unui sistem de relații economice regionale specifice care au accentuat decalajele de dezvoltare deja existente. Pe parcursul secolului al XVIII-lea dezvoltarea provinciilor vestice ale Monarhiei s-a bazat pe producerea de mărfuri semifabricate și manufacturate într-un sistem întemeiat pe manufacturi și industrii locale domestice fundamentate pe munca ieftină din spațiul rural, o strategie organizațională care și-a dovedit eficiența, generând un proces susținut de „proto-industrializare” sau „industrializare înaintea industrializării”³. A fost un proces dinamic și până la un punct competitiv, transpus într-o evidentă creștere în deceniile de la finele secolului al XVIII-lea, asigurând exporturi substanțiale, atât pe piețele europene, cât și pe cele interne. În provinciile răsăritene, acest proces însă nu s-a realizat în modul și la intensitatea celui din provinciile vestice, în primul rând din cauza persistenței unui sector agricol de tip tradițional și ineficient, bazat pe relații de servitute extrem de apăsătoare⁴. Mai mult decât atât, menținerea barierelor vamale între provinciile austriece și Ungaria, perpetuarea unor politici economice de „specializare regională” între provinciile vestice aflate în plină industrializare și cele răsăritene rămase la statutul de furnizoare de resurse naturale și produse agricole, accentuează decalajele și perpetuează disparitățile regionale.

În privința Transilvaniei, cu toate că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea evoluția sa din punct de vedere economic părea să se plaseze pe o traiectorie ascendentă, mai ales în unele domenii precum minerit și metalurgie, firește, relevând și păstrând decalaje față de provinciile apusene ale Monarhiei, ultimul deceniu al amintitului secol relevă o stagnare pe fondul abandonării reformelor iosefine și a ramforsării structurilor locale de putere de esență nobiliar-conservatoare. Piramida puterii consolidată la nivel local de aceste structuri ostile politicilor de la Viena a limitat drastic reformele și progresul economic, așa încât în primele decenii ale secolului al XIX-lea asistăm la evoluții opuse celor din provinciile vestice ereditare, predominând o situație de stagnare sau, cel mult, un progres economic limitat, indicatorii statistici, atâția câți există, relevând în ansamblu o realitate pesimistă.

³ Herbert Matis *Betriebsorganisation, Arbeitsmarkt und Arbeitsverfassung*, în vol. *Von der Glückseligkeit des Staates: Staat, Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich im Zeitalter des Aufgeklärten Absolutismus*, Hrsg. Herbert Matis, Berlin, Duncker & Humblot, 1981, p. 411-449.

⁴ Vezi în acest sens: Klemens Kaps, *Cores and Peripheries Reconsidered: Economic Development, Trade and Cultural Images in the 18th Century Habsburg Monarchy*, „Hungarian Historical Review”, 7, no. 2, 2018, p. 190-221.

În acest context, anii de crize suprapuse au marcat în mod dramatic viața locuitorilor provinciei, cea mai severă formă de manifestare fiind Marea foamete din anii 1813-1817, ultimul mare flagel de acest tip din lungul șir care a marcat regiunea de-a lungul veacurilor⁵. Analiza acestor ani relevă faptul că Marea foamete a fost fenomenul dominant, avem de-a face cu o criză de tipul celor de Vechi regim peste care s-au suprapus alte dificultăți majore care au rezultat prin acumulare și contagiune. Într-o astfel de criză suprapusă sunt destul de dificil de ierarhizat factorii care au produs-o, mai degrabă putem vorbi de o înlănțuire de factori care devin totodată și cauze, și aici trebuie să amintim: creșterea demografică, conjunctura meteorologică, războaiele napoleoniene, toate pe fondul unei situații economice și sociale extrem de precare, la care autoritățile imperiale și cele locale nu au găsit o rezolvare sustenabilă.

Efectele s-au manifestat și ele pe multiple planuri, cel mai vizibil și dramatic fiind prezent la nivel demografic, prin creșterea ratei mortalității, eșecul recoltelor a determinat aducerea unor comunități întregi la limita pragului de supraviețuire, populația resimțind pe lângă lipsuri un adevărat „șoc al prețurilor” pe fondul penuriei de produse agricole și a unei inflații fără precedent, generată și de politicile monetare eronate și uneori nesăbuite ale statului care l-au adus în pragul colapsului.

Fenomenele de criză din anii 1813-1817 în Transilvania s-au manifestat cu precădere în sectorul agricol și s-au extins apoi prin contagiune și în alte sectoare, existând o multitudine de factori agravanți, pe lângă așa-zisele eșecuri ale recoltelor. Unul dintre factorii agravanți ai crizei care trebuie luat în discuție este creșterea demografică pe care a cunoscut-o și spațiul transilvan în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor⁶. Din acest punct de vedere, provincia s-a racordat tendinței general-europene, cunoscând în doar câteva decenii un substanțial spor demografic pe fondul unei natalități ridicate, dar și a altor factori legați de o oarecare îmbunătățire a condițiilor de trai. Numeroase studii de demografie istorică realizate pe areale bine definite (Banat, Crișana, zona Apusenilor, comitatele transilvane) consemnează și susțin cu date cantitative această realitate.

Saltul demografic de la finele secolului al XVIII-lea a dus la accentuarea discrepantei dintre resursele agricole existente, în principal pământul arabil, cantitatea recoltelor posibil de obținut și nevoia de hrană. În condițiile în care creșterea nevoilor alimentare nu a putut fi asigurată de tehnica agricolă, modul

⁵ Vezi în acest sens foarte temeinica lucrare dedicată fenomenului: Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, 2017, 432 p.

⁶ Ioan Ciorba, *op. cit.*, p. 70-71 (cu numeroase detalii și referințe referitoare la aspectele demografice).

de practicare a agriculturii în sistem predominant trienal și productivitatea agricolă a vremii, suprapunerea unui context climatic nefavorabil care să ducă la eșecul recoltelor, la care se adăuga imposibilitatea asigurării unor rezerve de la un an la altul, putea genera efecte devastatoare. Așa s-a întâmplat în anii 1813-1817, când „foamea biologică a fost devansată și în același timp însoțită de o acută foamă de pământ, creșterea suprafețelor arabile nereușind decât puțin să se sincronizeze cu cea a populației, ba chiar scăzând în unele regiuni”⁷. Răspunsurile la această situație s-au transpus în primul rând în încercări de a spori suprafața agricolă cultivată. Identificarea terenurilor nelucrate sau a sesiilor rămase pustii a fost unul dintre obiectivele principale ale conscripției *czirak*-iene din 1819-1820⁸. Această situație a generat însă și o intensă concurență pentru acapararea de pământuri ce puteau fi cultivate, însă acest lucru s-a realizat adesea de către cei puternici (marii proprietari) pe seama jelerilor săraci. O altă soluție tot mai intens utilizată pentru asigurarea necesităților alimentare a reprezentat-o migrația temporară la munci agricole dinspre zonele montane slab productive spre cele de câmpie, unde predomina cultura cerealieră. Fenomenul se intensifică la cote fără precedent în anii Marii foamete⁹, adesea lucrătorii mulțumindu-se cu micile cantități de cereale pe care le primeau în schimbul muncii lor și care nu le ajungeau decât pentru câteva luni pentru minimul de hrană. Pe de altă parte, în contextul calamităților naturale care au marcat anii 1813-1817 era foarte important ca recoltarea să se facă la timp. Orice întârziere sau zile pierdute puteau însemna compromiterea totală a recoltei. Experiența acelor ani a relevat pentru marii proprietari importanța angajării temporare de forță de muncă suplimentară, plătită, care să asigure strângerea cât mai rapidă a recoltei, mai ales că tehnicile și uneltele utilizate presupuneau foarte mult timp. Faptul că apelul la munca plătită capătă în acești ani de criză o pondere tot mai mare relevă un firesc efort de adaptare la noul context și, probabil, o conștientizare în rândul marilor proprietari a faptului că aceasta este mult mai eficientă și productivă în comparație cu cea prestată în contul obligațiilor de servitute. Schimbările survenite în acest sens sunt relevate de comparația declarațiilor făcute de reprezentanții comunităților, cu prilejul realizării conscripțiilor iosefine din 1785-1786, cu cea din 1819-1820¹⁰.

⁷ *Ibidem*, p. 74.

⁸ Liviu Botezan, *Aspecte ale vânzării forței de muncă de către iobagii transilvăneni de la începutul veacului al XIX-lea oglindite de conscripție czirakiană, (I)*, „Acta Musei Napocensis”, XVI, 1979, p. 214-258.

⁹ Ioan Ciorba, *op. cit.*, p. 78.

¹⁰ Liviu Botezan, *loc. cit.*, p. 346.

Contextul meteorologic. Studiile privind crizele din anii 1813-1817 au acordat o atenție specială și contextului meteorologic al acelor ani, punând pe seama fenomenelor naturale neobișnuite, multiple aspecte ale crizei și mai ales cea alimentară, care, în numeroase regiuni, a degenerat spre o situație de foamete extinsă. Multiplele perspective de analiză trebuie să țină cont și de faptul că la momentul respectiv oamenii erau extrem de expuși și cel mai adesea fără apărare în fața fluctuațiilor climatice care afectau în primul rând recoltele. Sistemul arhaic al agriculturii practicate, nivelul oricum redus al productivității și al cantității recoltelor, chiar în perioade normale din punct de vedere meteorologic, au accentuat consecințele negative. Mai ales pentru țărani cu puțin pământ, aproape că nu existau posibilități de asigurare a unor rezerve de la un an la altul, iar atunci când anii cu recolte slabe surveneau unul după altul, situația era de-a dreptul dramatică. Revenind la contextul meteo din anii 1815-1816, studiile, atât cele cu caracter interdisciplinar, cât și cele cu caracter strict istoric, au relevat legătura directă dintre anomaliile vremii și eșecurile recoltelor. Mai mult decât atât, datele analizate pe baza unor variabile la nivel global arată că anul 1816, consacrat încă din epocă drept „anul fără vară”¹¹, a fost caracterizat prin temperaturi scăzute, ploi intense, perioade de înghețuri în lunile de vară și toamnă timpurie înregistrate în întreaga emisferă nordică, din America, până în Japonia, China sau estul Indiei. Acestea s-au tradus printr-o scădere a temperaturii medii globale cu 0,7 grade, aproape dublu față de deviația standard a perioadei¹². De precizat și faptul că între 1814-1819 s-a înregistrat o tendință de relativă încălzire la nivel global, întreruptă brutal în anul 1816¹³. Cercetările interdisciplinare mai vechi și mai noi au pus situația meteo din anul 1816 pe seama efectelor erupției vulcanului Tomboro, de pe insula Sunbawa, din arhipelagul indonezian, cunoscută drept cea mai puternică manifestare vulcanică înregistrată după anul 1500¹⁴. Cantitatea de praf și cenușă eliberată în

¹¹ Henry Stommel, Elisabeth Stommel, *The Year without a Summer*, „Scientific American”, vol. 240, No. 6 (June 1979), p. 176-187.

¹² Richard B. Stothers, *The Great Tombora Eruption in 1815 and its Aftermath*, „Science”, No. 4654, June, 15. 1984, p. 1191-1198.

¹³ Vezi datele statistice reconstituite, în *Ibidem*, p. 1197

¹⁴ John D. Post, *A Study in Meteorological and Trade Cycle History: The Crisis Following the Napoleonic Wars*, „The Journal of Economic History”, vol. XXXIV, No. 2, June 1974, p. 320 [infra: John D. Post, *A Study ...*]; pentru o analiză mai complexă, vezi: William H. Quinn, Victor T. Neal et alii; *El Niño occurrences over the past four and a half centuries*, „History of Geophysical Research”, vol. 92, Issue, C13, 1987, p. 14449-14461, disponibil

stratosferă a determinat anomalii climatice care s-au resimțit la scară globală și cel mai acut în emisfera nordică, concretizate între altele, prin coborârea spre latitudini sudice a curenților de aer cunoscuți drept depresiunea islandeză care au determinat ca în lunile critice pentru recolte (mai, septembrie) să se înregistreze fenomene severe: ploi abundente primăvara și mai ales, perioade de îngheț în lunile de vară care au compromis recoltele pe areale extinse¹⁵. Sursele istorice îngăduie reconstituirea efectelor vremii pe coasta de nord-est a Americii de Nord, până în Anglia și Irlanda, unde eșecul recoltelor a determinat o foamete severă. Pentru spațiul central-european, condițiile meteo din anul 1816 au fost și mai severe decât cele consemnate în America sau în vestul Europei. Mai mult decât atât, deviațiile negative încep aici încă din 1812 și vor înceta abia în anul 1819¹⁶. Datele existente pentru spațiul german, Elveția, Imperiul Habsburgic, nordul Italiei, Balcani relevă cele mai drastice reduceri ale recoltelor și a numărului de animale, iar Transilvania nu face excepție de la această situație, dimpotrivă, cercetările realizate pe cazul transilvan relevă dramatismul situației create de conjunctura meteorologică și rolul acesteia în declanșarea Marii foamete¹⁷. Însemnările despre anomaliile climatice din spațiul Transilvaniei relevă faptul că situațiile meteo nefavorabile s-au succedat periodic încă din primii ani ai secolului al XIX-lea. De pildă, în anii 1805-1806, ploile excesive au compromis recoltele în multe zone. În 1807 a urmat o iarnă grea, continuată apoi de secetă¹⁸. Situația s-a agravat începând cu anul 1813, când rezervele de produse agricole erau deja într-o stare extrem de precară din cauza recoltelor slabe din anii anteriori, și când se suprapun alți factori agravanți: războaiele napoleoniene și criza financiară. În anul 1813, în Țara Hațegului zăpada s-a topit abia în aprilie, la începutul lunii mai în Zarand a nins¹⁹, fenomene similare fiind înregistrate și în alte regiuni. După vara extrem de ploioasă, iarna anilor 1813-1814 a fost, mai cu seamă în sudul Transilvaniei, deosebit de aspră, „între 18-20 aprilie zăpada era până la genunchi”, gerul deosebit de aspru uscând pomii fructiferi și viile²⁰, fenomene similare și anomalii înregistrându-se pe parcursul întregii

on line la: [https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/toc/10.1002/\(ISSN\)2169-9291.NINO1](https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/toc/10.1002/(ISSN)2169-9291.NINO1), accesat la 28 octombrie 2023.

¹⁵ Pentru detalii, vezi John Post, *A study...*, p. 324-330.

¹⁶ *Ibidem*, p. 331.

¹⁷ Ioan Ciorba, *op. cit.*, p. 141-153.

¹⁸ Florian Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania în lumina însemnărilor scrise pe cărțile românești vechi, între anii 1500 și 1900*, Oradea, Edit. Lumina, 1999, p. 44 și urm.

¹⁹ *Ibidem*, p. 61.

²⁰ *Ibidem*.

veri, porumbul fiind distrus încă din luna august. Relatările despre anomalii climatice din 1816 relevă manifestări similare cu cele din alte regiuni ale Europei. Astfel, sunt înregistrate inundații catastrofale, similare cu cele din spațiul germano-austriac, urmate de înghețuri timpurii care au compromis și ceea ce mai rămăsese din recolte. La acestea s-au adăugat lipsa furajelor pentru animale, epizootiile care au decimat efectivele, compromițând nu numai resursele de hrană, ci, și mai grav, asigurarea realizării transporturilor și pregătirea terenurilor pentru cultivare. Penuria de produse agricole s-a extins la scară mare, fiind însoțită de explozia prețurilor, acest din urmă fenomen fiind deja pe un trend ascendent încă din anii anteriori, generând un adevărat „șoc al prețurilor”, fără precedent la începuturile epocii moderne. Foametea, panica generală, moartea celor înfometați au devenit fenomene de amploare, pe care sursele le relevă cu numeroase și dramatice detalii²¹. Numeroase mărturii denotă amploarea dezastrului: de exemplu, în zona Apusenilor, pe Domeniul de sus al Zlatnei, în anul 1816 au murit de foame 62 de oameni²², raportul citat sesizând că și înainte de foamete, marea majoritate a acestor oameni, neavând pământ sau altă sursă de venit, erau nevoiți să trăiască din cerșit²³. Același raport semnalează că în satul Albac au murit 11 persoane, în Ponor 30, în Secătuta 41, iar în Scărișoara 93. Potrivit unor relatări, doar din comitatele Sătmar, Crasna și Solnocul de Mijloc ar fi murit de foame nu mai puțin de 12.000 de oameni²⁴. Ravagiile foametei s-au resimțit și în alte regiuni din Europa Centrală, precum în Elveția sau în sud-vestul spațiului german, unde sursele relevă cazuri și manifestări foarte asemănătoare cu cele din Transilvania: morți de foame, de epidemii cauzate de foamete, comunități întregi decimate de decese și emigrări²⁵.

Foametea a generat nu doar suferință, ci și numeroase jafuri, acte de violență la adresa celor avuți sau chiar revolte sociale. Acestea îngrijorau autoritățile care conștientizau faptul că trebuie să intervină și din omenie „...dar și din pricină că oamenii înfricoșați de moartea ce-i paște, înverșunați din cauza

²¹ Vezi în acest context: Ioan Ciorba *op. cit.*, p. 141-153; Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 62-63.

²² Alexandru Neamțu, *Date noi despre foametea din anii 1814-1817 pe Domeniul Zlatnei*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj”, XIX, 1976, p. 316.

²³ *Ibidem*, p. 317. Pentru evoluția mortalității în această perioadă în diferite localități din Transilvania și cauzele acesteia, vezi Ioan Ciorba, *op. cit.*, p. 247-260.

²⁴ Teleki Domokos, *Az 1817-ki Inség és Éhhalál Erdélyeben*, „Budapesti Szemle”, 1862, 14. Kötet, 46-47 Szám, p. 325.

²⁵ John D. Post, *Famine Mortality and Epidemics. Disease in the Process of Modernization*, „Economic History Review”, Feb. 1976, vol. 29, No.1, p. 27-28 [infra: John D. Post, *Famine* ...]; Henry Stommel, Elisabeth Stommel, *loc. cit.*, p. 184.

recrutărilor și dărilor, s-ar putea aduna în cete pentru a se deda la acte de violență sau pe neașteptate, la alte porniri periculoase”²⁶.

Teribilele manifestări ale crizei în multe regiuni de pe continentul european au făcut ca anul 1817 să fie etichetat, încă din epocă și rămas apoi în memoria colectivă, drept „anul cerșetorilor”²⁷. De la această realitate nu făcea excepție nici Transilvania. Relatările referitoare la orașul Cluj vorbesc despre sute de cerșetori pe străzi și pe lângă zidurile orașului. Față de această situație, Guberniul și autoritățile locale au luat măsuri în sensul limitării drastice a liberei circulații a cerșetorilor care reprezentau deopotrivă un pericol pentru siguranța publică și unul sanitar. Totuși, ei nu au rămas la voia întâmplării, instituindu-se colecte în numele lor, adunate de către oameni special desemnați în acest scop, din contribuțiile strânse urmând a li se asigura un minim de hrană la mesele comune organizate în clădiri publice²⁸. Deplângând situația dramatică din Cluj, un observator din epocă se întreba: „dacă în Cluj, unde administrația publică și filantropii aveau mijloace de alinare eficiente, cât de sfâșietoare putea fi situația în alte regiuni ale țării”²⁹?

Războaiele napoleoniene, deși se încheiaseră în 1815, au fost un alt factor agravant al crizei din 1813-1817, resimțit la scara întregului continent. Operațiunile militare de o amploare fără precedent, noile tactici de luptă, tipurile și cantitățile de armament folosite au presupus costuri uriașe din partea tuturor părților combatante, angajând cheltuieli publice din partea statelor, care în cele din urmă au fost suportate de către toți contribuabilii. La acestea s-a adăugat și componenta economică a războiului, sub forma așa-numitei blocade continentale, instituită la 21 noiembrie 1806, care a bulversat profund relațiile comerciale și, implicit, fluxurile de aprovizionare la scara întregului continent. Sistemul continental impus de Napoleon a urmărit să paralizeze puterea britanică și să întărească hegemonia franceză pe continent și în afara lui, însă, sub aspect economic, a avut exact efecte contrare: a înflorit contrabanda, inflația a luat proporții și a adus industria statelor de pe continent, inclusiv pe cea franceză, în pragul colapsului. Mai mult, industria din Anglia a scăpat pentru câteva decenii de concurența europeană³⁰.

La nivelul Imperiului Habsburgic, blocada continentală a produs efecte majore care s-au suprapus peste situația financiar-monetară a statului. Un prim

²⁶ Raportul, citat la Alexandru Neamțu, *loc. cit.*, p. 316.

²⁷ John D. Post, *The Economic Crisis of 1816-1817 and its Social, Political Consequences*, „The Journal of Economic History”, 1970, vol. 30, No. 1, p. 250.

²⁸ Teleki Domokos, *loc. cit.*, p. 324.

²⁹ *Ibidem*, p. 324.

³⁰ Asupra repercusiunilor globale ale războaielor napoleoniene, vezi: Alexander Mikaberidze, *The Napoleonic Wars. A Global History*, Oxford University Press, 2020, 864 p.

efect major l-a produs Tratatul de pace de la Viena din 1809, prin care porturile de la Adriatica au intrat în componența Provinciilor Ilirice, fapt care a avut consecințe comerciale deosebit de grave prin lipsirea de acces la mare³¹.

Contextul financiar-monetar. Cea mai profundă implicație a războaielor napoleoniene s-a resimțit însă în plan financiar, prin costurile uriașe pe care le-au implicat aceste războaie pentru Monarhia Habsburgică și care s-au transpus într-o gravă criză financiară, manifestată în primul rând prin creșterea prețurilor și inflație. Și de data aceasta, problemele monetare ale imperiului vin pe un fond mult mai vechi care trebuie căutat în anul 1762, când s-a realizat prima emisiune monetară în florini sub formă de bancnote, sub numele de *Bancozettel*, emisiune realizată fără nici un fel de acoperire, sub formă de bancnote de 5, 10, 25, 50 și 100 de florini, destinată acoperirii nevoilor statului, ca mijloc de plată, cu putere de circulație deplină³². Prima emisiune s-a realizat în valoare de 12 milioane de florini. În scurt timp însă, din cauza contextului economic, peste care s-au suprapus și alți factori militari – războiul de șapte ani, statul a recurs la o altă emisiune, în anul 1771, în același quantum de 12 milioane de florini, tot fără acoperire în argint sau aur. Aceste bancnote au început să se deprecieze vizibil după anul 1799, când 100 de florini-bancnote valorau doar 92 florini monedă de argint³³. Odată cu războaiele napoleoniene, statul a continuat să emită florini-bancnote (*Bancozettel*)³⁴, astfel încât, în 1796, erau în circulație nu mai puțin de 942 de milioane de florini, deprecierea lor continuând într-un ritm accelerat. Principala cauză a acestei deprecieri a fost emiterea unei cantități uriașe de bancnote fără acoperire și cu o valoare de curs fără nici o legătură cu realitatea sau cu raportul de valoare față de florinul de argint, deși în Imperiu exista formal standardul argint. Deprecierea galopantă a bancnotelor, cu peste 74% până în anul 1811, a dus statul în pragul falimentului, fiind necesare măsuri urgente. În contextul și în situația în care se afla, statul nu a avut la îndemână mijloace eficiente. O primă încercare fusese realizată în anul 1806, când statul a lansat un împrumut de 75 de milioane de florini destinat retragerii florinilor-bancnote (*Bancozettel Tilgungs- Anleihe*), la care s-a adăugat creșterea unor

³¹ Susana Andea, Avram Andea, *Blocada continentală și unele aspecte ale politicii economice în Transilvania(1806-1813)*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*, (ed.) Avram Andea, Susana Andea, Sorin Antohi, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, p. 66 [infra: Susana Andea, Avram Andea, *Blocada...*].

³² Vezi în acest sens: Sorina Botiș, *Early Bancnotes of the Habsburg Empire and their Influence on Money Circulation in Transylvania*, „Transylvanian Review”, vol. XXV, No. 3, Autumn 2016, p. 65.

³³ *Ibidem*, p. 65.

³⁴ Cunoscute în magh. și ca *Bancoczedulla* sau în rom. *Bancoțidule*.

dări: tariful poștelor a fost majorat semnificativ, de exemplu taxele pentru scrisorile trimise în străinătate au fost majorate cu 48 creițari, prețul sării a fost mărit de la 2 la 4 fl și 50 creițari a crescut și prețul tutunului³⁵, adică acele domenii de unde statul putea extrage venituri directe. Cheltuielile de război angajate în anul 1809 au dus la suspendarea împrumutului, iar veniturile suplimentare colectate din creșterea taxelor amintite au fost direcționate către nevoile militare. Politica statului de a se împrumuta sub toate formele și de peste tot de unde era posibil a fost la fel una mai veche, datând de la începutul secolului al XVIII-lea. Ea survenea în general atunci când se impuneau cheltuieli militare majore și atunci când bugetul nu putea fi echilibrat prin alte mijloace. Amintim în acest context doar câteva dintre modalitățile și sursele la care a apelat Curtea imperială de la Viena: o primă categorie de împrumuturi erau așa-numitele împrumuturi voluntare (*Freiwiligen Anlehen*) în 1792, 1795, 1808, 1809, care se bazau pe emiterea de obligațiuni de stat cu dobândă și garanție³⁶. O altă categorie erau împrumuturile așa-zis obligatorii (*Zwangsdarlehen*), împrumuturi contractate de la marii proprietari, proprietarii de mari imobile și evreii care trebuiau să cedeze între 30 și 60% din valoarea impozitelor contra unui „certificat de asigurare amortizabil în 25 de ani”³⁷. Astfel de împrumuturi s-au contractat în 1795 și în 1799. Împrumutul de 75 de milioane de florini de care aminteam mai sus pentru retragerea *Bankozettel* s-a realizat prin taxarea cu 1% a celor care dețineau o avere de cel puțin 10.000 florini³⁸.

În anul 1811, în contextul în care pe piață era deja în circulație peste un miliard de florini în bancnote, deprecierea devenise dramatică: 100 de florini hârtie mai valorau doar 10,42 florini monedă de argint³⁹. În aceste condiții, statul a fost nevoit să procedeze la o devaluare forțată, adică o reducere la o cincime sau 20% din valoare pentru a readuce bancnota de hârtie la valoarea florinului metalic⁴⁰. Astfel, pentru 10 florini vechi, denumiți *Bankozettel* conform Patentei din 18 februarie 1811, se primeau 2 florini noi, denumiți *Einlösungsschein*⁴¹. Au fost puse în circulație 208 milioane de florini sub forma de bancnote-*Einlösungsschein*, în locul celor 1.060 milioane de florini cât

³⁵ Susana Andea, Avram Andea, *Blocada ...*, p. 69.

³⁶ Detalii despre toate aceste tipuri de împrumuturi, la Paul Stiassny, *Zum Österreichischen Statsbankrott von 1811. Nach Archivalischen Quellen*, Wien, Druck der Gesellschaft für Geographische Industrie, 1910, p. 21.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Sorina Botiș, *loc. cit.*, p. 67.

⁴⁰ Textul Patentei din 20 februarie 1811, în: Paul Stiassny, *op cit.*, p.79

⁴¹ Detalii pentru raportul de valoare la Sorina Botiș, *loc. cit.*, p. 67

valoarea bancnotele anterioare *Bankozettel*⁴². A fost o măsură extrem de dură, care consemna pierderea puterii de cumpărare a monedei ca rezultat al inflației. Tot cu acest prilej au fost devalorizate și monedele mărunte de aramă: cele de 30 de creițari valorau acum 6 creițari, iar cele de 15 creițari valorau 3 creițari⁴³. O altă problemă o reprezentau bancnotele de 20 de florini, cunoscute sub numele de *Anticipationsschein*, emise în perioada războaielor napoleoniene în sumă inițială de 45 de milioane de florini, care, de asemenea, erau devalorizate, iar în contextul în care statul nu a reușit să mențină valoarea florinului monedă convențională emis la 1811, masa monetară a urcat din nou la suma de peste 528 de milioane de florini, o semnificativă parte fiind reprezentată și de bancnote false⁴⁴. Devalorizarea forțată a fost considerată o operațiune arbitrară care nu și-a atins scopul, adică stabilizarea valorii banilor aflați în circulație⁴⁵. A existat și o neîncredere crescută din partea comercianților și a populației față de florinul de hârtie, care a avut și ea efecte negative, guvernul intervenind ferm cu pedepse aspre la adresa celor care refuzau plata sau acceptarea bancnotelor. Insuccesul stabilizării valorii florinului la 1811 și devalorizarea lui din nou în perioada imediat următoare s-a datorat lipsei resurselor pentru susținerea acestui demers, iar accesul la împrumuturi externe în contextul respectiv era practic imposibil. Problema va fi parțial rezolvată abia la 1 iunie 1816, odată cu înființarea Băncii Naționale Austriece, cu rol de Bancă Centrală de emisiune, fapt care va reglementa pe baze noi condițiile emisiunilor monetare pe baza unor relații foarte stricte între guvern și banca de emisiune, asigurarea convertibilității bancnotelor prin rezerva de argint necesară aflată în portofoliul băncii, etc.⁴⁶.

Prin patenta din 21 iunie 1816, s-a încercat din nou asanarea inflației prin retragerea treptată a bancnotelor, atât a celor *Einlösungsschein*, cât și a celor din seria *Anticipationsschein*. Patenta stabilea raportul de proporție la 2/5, adică pentru 250 florini în vechile bancnote *Einlösungsschein* și *Anticipationsschein* urmau să se plătească 100 florini monedă convențională. Devalorizarea a fost semnificativă: 100 florini vechi erau acum preschimbați contra 8 florini noi

⁴² Costin Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, Edit. Enciclopedică, 1997, p. 129.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 68.

⁴⁵ Domokos Teleki, *loc. cit.*, p. 333.

⁴⁶ Despre înființarea Băncii Naționale a Austriei vezi: Sorina Botiș, *loc. cit.*, p. 69-71; o excelentă lucrare de sinteză: Clemens Jobst, Hans Kernbauer: *Die Bank. Das Geld. Der Staat. Nationalbank und Währungspolitik in Österreich 1816–2016*, Frankfurt am Main, Campus Verlag, 2016.

monedă convențională⁴⁷. Pieselor de 30, 15 și 5 creițari li s-a redus valoarea la 6, 3 și 2 creițari, fiind emise monede cu valoare nominală de 3,5, 10 și 20 creițari.

Așadar, în contextul în care măsurile monetare nu au dat rezultat, statul austriac a recurs la alte strategii intervenționiste: măriri de taxe, restricții la circulația mărfurilor, taxe de import și export și chiar restricții la scoaterea monedei din țară⁴⁸. Dar efectele lor au fost contrare, cele mai acute resimțându-se în creșterea prețurilor, iar speculațiile cu schimburile monetare au devalorizat și mai mult florinul. Aceste măsuri au fost mai degrabă remedii punctuale, care nu au fost în măsură să trateze adevăratele cauze ale crizei, deși în subsidiar s-a dorit ameliorarea situației populației afectată de multiplele crize.

Tot în contextul războaielor napoleoniene trebuie luate în considerare, pe lângă eforturile financiare la care a fost supusă populația, solicitările repetate de recruți care au grevat asupra celor rămași acasă prin diminuarea forței de muncă necesară în agricultură, la care s-au adăugat cei răniți și mutilați incapabili să-și mai asigure existența, mulți dintre ei devenind cerșetori. Se estimează că în aceste războaie în care a fost implicată Austria, Transilvania a furnizat un total de 12-15.000 de recruți⁴⁹. La acestea s-au adăugat rechizițiile de animale, inclusiv boi și cai indispensabili pentru muncile agricole. Alte rechiziții s-au concretizat în produse: grâu, ovăz, fân, lemne, sare, ceară⁵⁰, toate acestea, după cum am văzut, într-un context caracterizat de recolte foarte slabe care, „asociate cu foametea, au fost în măsură să aducă unele familii în pragul falimentului, deschizând drum larg dezastrului pe care criza alimentară avea să-l continue dincolo de campaniile anti-franceze”⁵¹.

Prețurile. Unul dintre indicatorii care relevă impactul crizei din 1813-1817 îl reprezintă prețurile produselor agricole esențiale, iar analizele la scară internațională au luat ca reper prețul grâului – un produs intens comercializat în contextul războaielor napoleoniene, consumat deopotrivă în mediul rural, dar mai ales în orașe și centre industriale, produs supus politicilor de import-export ale statelor, ca atare prețul său fiind influențat din multiple perspective. Totodată, grâul influența la rândul său prețul altor mărfuri, fiind materie primă și pentru alte produse decât pâinea, cantitatea recoltelor influența numărul angajaților sezonieri de care depindea asigurarea subzistenței lor. Dacă pentru

⁴⁷ Costin Kirițescu, *op. cit.*, p. 129. Vechile bancnote erau cunoscute și sub denumirea de Wiener Währung, cele noi erau denumite Conventions Münze. Astfel 2,5 W.W= 1C.M.

⁴⁸ Susana Andea, Avram Andea, *Blocada ...*, p. 70-71.

⁴⁹ Apud Ioan Ciorba, *op. cit.*, p. 84. Pentru detalii privind recrutări pe localități vezi *Ibidem*, p. 86-89.

⁵⁰ Detalii despre cantități, în Ioan Ciorba, *op. cit.*, p. 95-98.

⁵¹ *Ibidem*, p. 89.

Europa occidentală și chiar pentru unele regiuni din spațiul central european există serii de date care să îngăduie reconstituirea evoluției prețului grâului și pot fi realizate diferite comparații în plan regional, referitor la Transilvania nu pot fi făcute decât aproximări. Deși există date disparate privind prețul de vânzare al grâului în diferite localități, ele sunt exprimate adesea confuz când vine vorba despre moneda în care este exprimat, cunoscut fiind haosul monetar din acel context, utilizându-se totodată unități de măsură diferite. La nivel european, analiza prețului grâului relevă faptul că în anii 1816-1817 asistăm la creșteri spectaculoase de preț și la cea mai severă foamete după cele din secolul al XVII-lea, vârful prețurilor fiind atins în anii 1816-1817. Astfel, pe piața din Viena, prețul grâului crescuse cu 88% în anul 1816 față de cel anterior, în vreme ce în 1817 prețul se menținea cu 83 % mai mare decât cel din anul 1815. Și mai dramatică era situația în Bavaria: la München prețurile erau față de anul 1815 cu 90% mai mari în 1816, respectiv, cu 301% mai mari în 1817, situație similară fiind înregistrată și în privința Elveției⁵². În cazul Transilvaniei, cum spuneam, este foarte dificil de apreciat prin serii de date cu relevanță mai largă la nivelul provinciei. Datele punctuale pentru diferite localități relevă creșteri spectaculoase de la un an la altul. De exemplu, în cazul pieței Clujului, dacă în anul 1814 o mierță de grâu (mierță de Pojon)⁵³ se vindea în medie cu 7,13 florini, în 1817 aceeași cantitate se vindea cu 32 de florini⁵⁴, așadar o creștere de 448,80%. Alte relatări referitoare la localități din Transilvania indică pentru acești ani o creștere a prețului grâului de 3-5 ori, încât evaluarea pentru orașul Cluj este foarte plauzibilă; chiar mai mult, unele surse din epocă – fără ca acestea să dea date concrete – apreciau că prețurile la cereale au crescut chiar de opt ori⁵⁵. Se poate, de asemenea, aprecia faptul că „șocul prețurilor din anii 1813-1817 din această regiune a fost unul dintre cele mai spectaculoase la scara întregului spațiu central-european. Analizele realizate în perspectivă comparativă arată faptul că în vestul Europei prețurile au crescut de 3 ori, în vreme ce în Monarhia habsburgică au crescut aproximativ de șapte ori, între iarna 1813-1814 și iarna 1816-1817⁵⁶.

Răspunsuri la crize. Se pune în mod firesc întrebarea, care a fost reacția autorităților la această situație, ce fel de acțiuni au existat pentru contracararea

⁵² Datele au fost preluate din: John Post, *A Study...*, p. 336, Tabelul nr. 4.

⁵³ O mierță de Pojon= 53,34 litri. Pentru multitudinea de tipuri de mierță și alte unități de măsură, vezi: Fr. Silber, *Die Münzen, Maße und Gewichte aller Länder der Erde einzeln berechnet nach ihren Werthen und Verhältnissen zu allen deutschen Münzen, Maßen und Gewichte*, Leipzig, 1861, p. 256.

⁵⁴ Ioan Ciorba *op. cit.*, p.143, 148; pentru diferite exemple punctuale, vezi p.143-149.

⁵⁵ Teleki Domokos, *loc. cit.*, p. 332.

⁵⁶ John D. Post, *The Economic Crisis ...*, p. 248.

foametei. Studiile comparative indică faptul că în majoritatea țărilor au existat răspunsuri la criză și măsuri de contracarare: majoritatea țărilor europene au intervenit pentru a asigura resurse de cereale, au intervenit în sensul controlului prețurilor, au apelat la importuri masive de cereale din SUA și Rusia (Prusia, Țările de Jos, Anglia), plătite de stat sau prin subscripții publice⁵⁷. Pe de altă parte, în acele cazuri în care statele au intervenit pentru limitarea exporturilor, rezultatele nu au fost cele scontate, deoarece, în continuare, cei mai săraci au rămas expuși foametei, neavând resursele necesare să cumpere la prețuri atât de mari, cum s-a întâmplat în Bavaria, Baden Württemberg sau în unele cantoane elvețiene care și-au impus reciproc restricții și taxe vamale la cereale⁵⁸. Alte forme de intervenții s-au concretizat sub forma deschiderii unor investiții în vaste lucrări publice (Prusia, Elveția, Imperiul Habsburgic), dar mai ales în Anglia. Aici își găseau loc de muncă mii de zilieri care adesea erau plătiți doar cu pâine și cereale. În orice caz, în majoritatea țărilor vest-europene, experiența foametei din 1816-1817 a intrat în atenția guvernelor care au încercat să atenueze foametea în masă prin măsuri concrete care vizau asigurarea nevoilor colective pentru asigurarea supraviețuirii. Ele s-au transformat apoi în măsuri cu caracter permanent ce vizau asigurarea unui standard minim de viață, uneori transpus în legi, așa cum s-a întâmplat în Anglia, cu *Poor Employment Act*, sau în Țările de Jos, unde foametea din 1816-1817 a reprezentat momentul decisiv de schimbare a politicilor sociale față de clasele sărace.

În cazul Imperiului Habsburgic au existat măsuri intervenționiste pe multiple planuri despre care am amintit deja: limitarea exporturilor de cereale, controlul prețurilor, asigurarea unor ajutoare de stat, toate având însă un efect limitat și insuficient. Autoritățile de la Viena, dincolo de legi, ordonanțe și circulare care în principiu se adresau tuturor provinciilor, a lăsat măsurile de limitare a foametei pe seama autorităților provinciale: Guberniu, Diete, adunări comitatense, etc. Din partea Guberniului Transilvaniei au existat între anii 1813-1817 mai multe ordonanțe, prin care era permis importul de cereale fără taxe vamale din țările vecine, precum cea din 1815⁵⁹, la care s-a adăugat o alta ce permitea importul de vite și cereale fără taxe vamale din Basarabia. Vizavi

⁵⁷ Pentru formele de răspuns la crizele alimentare din 1816-1817 în cazul mai multor state europene, vezi: Patrick Webb, *Emergency Relief during Europe's Famine of 1817 Anticipated Crisis Response Mechanisms of Today*, „The Journal of Nutrition”, vol 132, Issue 7, 2002, p. 2902-2905; disponibil și la: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S002231662215279X>, accesat în 29 octombrie 2023.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 2093.

⁵⁹ Ordonanța gubernială din 26 ianuarie 1815 comentată de Teleki Domokos, *loc. cit.*, p. 314; vezi Avram Andea, Susana Andea, *Blocada continentală și plotica economică austriacă în Transilvania*, în vol. *Structuri transilvane în epoca Luminilor*, (coord.) Avram Andea și Susana Andea, Cluj-Napoca, 1996, p. 47 și urm.

de aceste măsuri, se recunoștea faptul că ele au un efect redus din cauza precarității condițiilor de transport și a lipsei mijloacelor necesare transportului. Nu au lipsit nici ordonanțele guberniale prin care li se cerea marilor proprietari să dea iobagilor cereale pe datorie, ele urmând să fie achitate la recoltele viitoare⁶⁰. Existau, de altfel, numeroase exemple când marii proprietari împrumutau cereale sau le vindeau propriilor iobagi sub prețul pieței, după cum existau și speculanți care deturnau inclusiv ajutoarele guvernamentale. O structură special constituită la ordinul Guvernului au fost așa-numitele *comitete de foamete* care aveau misiunea de a aloca sume de bani celor mai sărace categorii. Astfel, în anul 1817, suma cheltuită în acest scop a fost de 382.451 florini⁶¹. Nu au lipsit nici instrucțiunile pentru folosirea unor surse de hrană pentru supraviețuire, precum coaja de stejar sau fag, ghinda, aceste directive urmând a fi făcute public inclusiv de la amvonurile bisericilor⁶². Supravegherea și plafonarea prețurilor a fost o constantă a măsurilor luate de autorități; în acest sens se cereau rapoarte periodice despre recolte și prețurile cerealelor, despre transporturi și speculanți, precum și despre măsurile luate. Majoritatea observatorilor au remarcat faptul că, deși au existat o mulțime de ordonanțe și măsuri administrative, efectele lor au fost diferite de la o regiune la alta și, per ansamblu, limitate. Aprovizionarea din afara provinciei, limitată de condițiile precare de transport, a fost și mai mult împiedicată de situația financiară, de devalorizarea banilor în primul rând. S-a ajuns la un cerc vicios, în sensul că, inclusiv clasa așa-zis de mijloc mai avută a fost nevoită să-și cheltuiască veniturile pentru achiziționarea la prețuri mari a surselor de hrană și, prin urmare, au rămas foarte puține resurse care în alte condiții ar fi fost alocate pentru diferite lucrări/investiții și ar fi oferit mijloace de câștig celor săraci, precum muncitorii zilieri sau alte categorii de persoane, privându-i pe cei din urmă de mijloacele de subsistență.

Rapoartele vremii, mai ales cele de pe domeniile fiscale, unde se aflau saline, mine, topitorii administrate de stat, și unde s-a urmărit evoluția raportului dintre venituri și prețuri, relevă cu date concrete dimensiunile crizei din acești ani, materializată, între altele, printr-o scădere vertiginoasă a veniturilor reale, care pentru muncitorii din aceste capacități de producție erau oricum cu mult sub limita subsistenței. De pildă, un tăietor de sare la Ocna Sibiului primea în jur de 8 creițari/zi, în vreme ce un venit rezonabil stabilit de aceleași autorități erariale în anul 1804 era de cel puțin 30 creițari/zi⁶³, adică

⁶⁰ Tekleki Domokos, *loc. cit.*, p. 314.

⁶¹ *Ibidem*, p. 321.

⁶² *Ibidem*, p. 320.

⁶³ Alexandru Neamțu, *Situația și lupta minerilor din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”, 1961, p. 121.

un salariu lunar de 8-10 florini. Anii crizei au contribuit la deteriorarea dramatică a situației lucrătorilor din toate domeniile: un alt exemplu, de data aceasta de pe Domeniul Zlatnei, deosebește în termeni concreți raportul dintre prețuri și salarii: astfel în anul 1816, pe piața din Zlatna, miera de grâu se vindea cu 6,30 florini, cea de porumb cu 4,30 florini, iar o pereche de încălțăminte costa 5 florini, sumă ce reprezenta mai bine de jumătate din salariul lunar al unui miner⁶⁴. Numeroase surse oficiale confirmă deteriorarea dramatică a raportului dintre salarii și prețuri, pe fondul cererilor insistente din partea diverselor categorii de lucrători de a li se mări salariile. Strategia statului, însă, a fost în totală divergență cu aceste cereri, dimpotrivă autoritățile au mărit prețurile la materiile prime extrase, precum cel al sării de la 2 la 4, 50 florini, căutând prin toate mijloacele mărirea producției cu păstarea nivelului de salarizare stabilit în anul 1798. Datele de pe același domeniu al Zlatnei relevă faptul că salariile nu erau mai mari nici în 1820, ba chiar mai mici, în vreme ce inflația se situa undeva între 80-90%⁶⁵.

Concluzii

În articolul de față ne-am rezumat la o sinteză a factorilor care au generat crizele suprapuse din anii 1813-1817 și am insistat asupra unora dintre formele de manifestare ale crizei. Fiecare dintre acestea poate fi supusă unei analize de detaliu, care poate întări și nuanța argumentele expuse. Am încercat să urmărim evoluțiile pe mai multe paliere spațiale, de la cel general european sau chiar mai larg, la evoluțiile de la nivelul Imperiului Habsburgic, pentru ca apoi să privim din perspectivă mai largă, modul în care crizele s-au manifestat în plan local la nivelul provinciei transilvane, cu raportările și comparațiile necesare. Perspectiva comparativă pe care am propus-o denotă multe similitudini, dar și manifestări specifice. Analiza fenomenelor meteorologice extreme, care au marcat mai ales anul 1816 la nivel general european, relevă că impactul acestora a fost extrem de pregnant în ceea ce a însemnat eșecurile recoltelor, iar Transilvania nu face excepție de la această situație, dimpotrivă, cercetările realizate pe cazul transilvan accentuează dramatismul situației create de conjunctura meteorologică și rolul acesteia în declanșarea Marii foamete.

Intervențiile statului au avut ca pretutendeni un efect limitat în fața căruia comunitățile și indivizii au fost nevoiți să găsească strategii și resurse pe cont propriu. Cei care le-au găsit au supraviețuit, mulți însă nu, ca pretutendeni în Europa vremii. Efectele acestei crize au fost dramatice, ele punându-și

⁶⁴ *Ibidem*, p. 127

⁶⁵ *Ibidem*, p. 130, 164 (Anexa XV, p. 167-168).

amprenta asupra capacității provinciei transilvane de a păși pe calea unei mai susținute modernizări și de a recupera decalajele de dezvoltare față de provinciile vestice ale Monarhiei. Cu siguranță criza din 1813-1817 nu a fost singurul factor, dar a fost unul foarte important. Raportându-ne la cercetările lui John D. Post, des citat în studiul de față, putem aprecia că și în Transilvania avem de-a face cu o criză de tip Vechi Regim, o criză de subzistență care nu va încheia șirul crizelor din deceniile ulterioare, ci va deschide calea celor de tip nou generate de alte evenimente, în ton cu evoluțiile macro-economice: speculații pe piețele financiare, falimente, supra-producție și, nu în ultimul rând, un viciu al omenirii general valabil în toate timpurile, dar mai cu seamă în epoca modernă: *lăcomia*.